

الگوی ساختاری روابط بین ادراک از دین داری والدین، ویژگی‌های شخصیتی، انتظار فایده دین داری و دین داری فرزندان

تاریخ دریافت: ۱۳۹۵/۰۷/۲۸ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۵/۰۸/۲۵

حمیده قاسمی^۱، اسماعیل هاشمی^۲، مهناز مهربابی زاده^۳

ایران داودی^۴، عبدالزهرا نعیمی^۵

هدف از پژوهش حاضر، بررسی نقش میانجی‌گر ویژگی‌های شخصیتی صداقت-فروتنی، همسازی و وظیفه‌شناسی و انتظار فایده دین داری در رابطه بین ادراک از دین داری والدین با دین داری فرزندان در دانشجویان دوره کارشناسی دانشگاه شهید چمران اهواز بود. بدین منظور، ۵۰۰ دانشجو با استفاده از روش نمونه‌گیری تصادفی چند مرحله‌ای از دانشکده‌های واقع در دانشگاه شهید چمران اهواز انتخاب شدند. ابزار پژوهش شامل پرسش‌نامه جهت‌گیری مذهبی با تکیه بر اسلام، پرسش‌نامه شخصیت هگزاگو و پرسش‌نامه انتظار فایده دین داری بود. یافته‌ها نشان داد که ادراک از دین داری والدین به صورت مستقیم و غیرمستقیم بر دین داری فرزندان اثر می‌گذارد. ویژگی‌های شخصیتی صداقت-فروتنی، هم‌سازی و وظیفه‌شناسی، و انتظار فایده دین داری نیز متغیر میانجی‌گر است که بر دین داری فرزندان اثر می‌گذارد. انتظار فایده دین داری مهم‌ترین میانجی‌گر در رابطه بین ادراک از دین داری والدین و دین داری فرزندان بود. چون این متغیرهای میانجی می‌توانند نقش واسطه‌ای را بین ادراک از دین داری والدین و دین داری فرزندان ایفا نماید، لزوم توجه به این متغیرها در حوزه دین داری ضرورت دارد.

واژگان کلیدی: ادراک از دین داری والدین، ویژگی‌های شخصیتی، انتظار فایده

دین داری، دین داری فرزندان.

۱. دانش‌آموخته دکتری روان‌شناسی، دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز، ایران.

Email: Hadaf.1364@yahoo.com

۲. دانشیار روان‌شناسی، عضو هیات علمی دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز، ایران. (نویسنده مسئول)

Email: Esmail214@yahoo.com

۳. استاد روان‌شناسی، عضو هیات علمی دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز، ایران.

Email: m_mehrabizadeh@yahoo.com

۴. استادیار روان‌شناسی، عضو هیات علمی دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز، ایران.

Email: davoodi.I@cua.ac.ir

۵. دانشیار روان‌شناسی، عضو هیات علمی دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز، ایران.

Email: naamiabdul@yahoo.com

قدمت و جایگاه دین و مذهب از و پیچیدگی و فراگیر بودن آن سبب پدید آمدن دیدگاه‌ها و نظریه‌های فلسفی، جامعه‌شناختی و روان‌شناختی متفاوتی در تاریخ علم گردیده است. این نظریه‌ها و تعدد آن تأییدی بر این موضوع است که انسان هیچگاه نتوانسته است از جهت‌گیری در این موضوع مهم دست بردارد. آیت‌الله جوادی آملی (۱۳۷۷) با مجزا کردن معنای لغوی و اصطلاحی دین، معتقد است که دین از نظر لغوی به معنای انقیاد، خضوع، پیروی، اطاعت، تسلیم و جزاست و معنای اصطلاحی آن عبارت است از: مجموعه عقاید، اخلاق، قوانین و مقرراتی برای اداره امور جامعه انسانی و پرورش انسان‌ها. توجه به سه جزء عقاید، اخلاقیات و احکام در تعریف بیشتر فیلسوفان دینی مشاهده می‌شود (طالبان، ۱۳۷۸).

امروزه بررسی علمی باورهای مذهبی و ارتباط باورها با سایر سازه‌های روان‌شناختی و جامعه‌شناختی اهمیت ویژه‌ای یافته است. (اسپیلکا، و همکاران، ۲۰۰۳) مطالعه دین‌داری برای جوامعی مثل کشور ایران که دین در سطوح مختلف آن نقش و نفوذ مؤثری برخوردار است، ضرورت بیشتری دارد (شجاعی‌زند، ۱۳۸۴). برای آموزش مذهبی لازم است عوامل تأثیرگذار بر مذهبی شدن افراد بررسی شود. از مبانی نظری موجود چنین برمی‌آید که نظریه یادگیری اجتماعی یکی از اصلی‌ترین نظریه‌ها برای توضیح این است که چرا و چطور افراد معنوی یا مذهبی می‌شوند و چرا معنویت یا دین‌داری آنها شکل خاصی به خود می‌گیرد، اما در مورد جزئیات تأثیرات الگوبرداری یا دلالت‌های نظریه یادگیری اجتماعی بررسی اندکی انجام شده است (اومان، و همکاران، ۲۰۰۹).

یادگیری اجتماعی هر رفتاری، مستلزم سه دسته عوامل محیطی (مثل در دسترس بودن الگوهای رفتاری مناسب)، عوامل درون فردی (مثل ویژگی‌های شخصیتی، انگیزه‌ها و ادراکات خودکارآمدی) و عوامل بین فردی (مثل ماهیت، نزدیکی و سرمایه‌گذاری روانی در روابط شخصی فرد با مدل) است. در مورد دین‌داری فرزندان بر اساس پیشینه تحقیقاتی می‌توان دین‌داری والدین به ویژه رعایت اخلاقیات توسط آنها را یکی از مهم‌ترین عوامل محیطی مؤثر بر دین‌داری فرزندان برشمرد؛ زیرا والدین، الگوهای رفتاری در دسترس هستند. اوکاگاکو و همکاران، (۱۹۹۹) گزارش کردند که ادراکات جوانان (۱۸ تا ۲۵ سال) از

باورهای مذهبی والدینشان میانجی‌گر رابطه بین باورهای والدین و باورهای آنان است (اومان، و همکاران، ۲۰۱۲). عوامل درون فردی مؤثر بر دین‌داری شامل ویژگی‌های شخصیتی و انگیزه‌های دین‌داری است. از آنجا که نخستین سال‌های زندگی فرد در محیط خانواده می‌گذرد و در این دوران شخصیت پایه‌گذاری می‌شود، می‌توان به اهمیت والدین و تأثیر آنها در پرورش فرد و قوای روحی و اخلاقی او پی برد. بیشتر روان‌شناسان به اهمیت دوران کودکی و تأثیر والدین در شکل‌گیری شخصیت فرد تأکید کرده و شواهد این اثرگذاری در نظریاتشان ظهور کرده است. (شولتز، ۱۳۷۹) به نظر می‌رسد دین‌داری والدین نه تنها به طور مستقیم بلکه به طور غیرمستقیم و با متغیرهایی همچون ویژگی‌های شخصیتی فرزندان، بر دین‌داری آنها تأثیر می‌گذارد.

مطالعاتی که به بررسی رابطه دین‌داری والدین و ویژگی‌های شخصیتی فرزندان پرداخته‌اند، نشان می‌دهد که وجود والدین مذهبی سبب تقویت هم‌سازی و وظیفه‌شناسی در فرزندان می‌شود. (بارتکوسکی، و همکاران، ۲۰۰۸) تحقیقات گروایس و نورنزیان (۲۰۱۲) که بر رفتارهای مثبت اجتماعی تمرکز کرده‌اند، پیشنهاد می‌کند که این تذکره به فرزندان که عوامل مافوق طبیعی که قابلیت قضاوت اخلاقی دارند، نظاره‌گر آنها می‌باشند، رفتارهای مثبت اجتماعی مثل صداقت و هم‌سازی را ترویج می‌کند. همچنین نتایج مطالعات کیم-اسپون و همکاران (۲۰۱۴) نشان می‌دهد که حضور والدین در مراسم مذهبی به طور مثبت، خودکنترلی و وظیفه‌شناسی فرزندان که توسط والدین ادراک شده را پیش‌بینی می‌کند؛ زیرا نوجوانان دارای والدین مذهبی‌تر، سطوح بالاتر باور به اینکه توسط خدا نظارت می‌شوند را گزارش کرده‌اند.

مطالعاتی که به بررسی رابطه ویژگی‌های شخصیتی افراد و دین‌داری آنها پرداخته‌اند، نشان می‌دهد که شخصیت، از تأثیرگذارترین عوامل در گرایش فرد به دین‌داری است. کشیش‌ها و افراد مذهبی در مقایسه با افراد غیرمذهبی ویژگی‌های شخصیتی مشترکی مانند وظیفه‌شناسی، توافق‌پذیری بالا و نوروتیسم (خشم، خصومت و تکانشی بودن)، هیجان‌خواهی و گشودگی پایین دارند. (ساراگلو، ۲۰۱۰) بنابراین، چنانچه والدین مذهبی در پرورش ویژگی‌های مذکور در فرزندان سعی داشته باشند، چنین صفاتی می‌تواند شخصیت

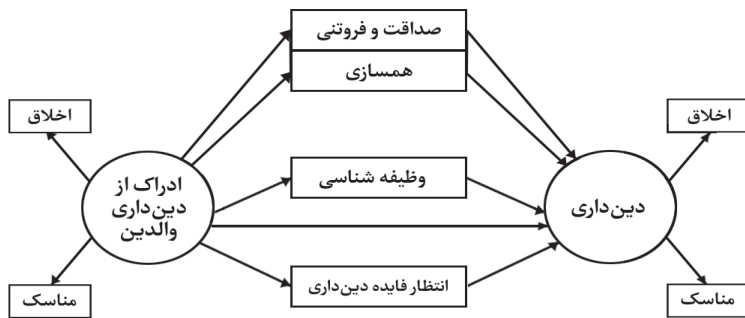
فرزندان را مستعد دین‌داری نماید و در نقش میانجی‌گر رابطه بین دین‌داری والدین و دین‌داری فرزندان عمل کند.

یکی دیگر از عوامل درون‌فردی دین‌داری، انگیزه‌های فرد برای دین‌دار بودن است. از جمله اصول نظریه یادگیری اجتماعی این است که انگیزه تحت تأثیر دانش فرد که از خطرات و منافع احتمالی اعمالی که به طور نیابتی با مشاهده نگرش‌ها و تجارب الگوها به دست می‌آید نیز قرار دارد. دانش فرد از خطرات و منافع احتمالی هر عمل، ارزش کارکردی آن عمل را شکل می‌دهد. ارزش کارکردی، انتظار فرد از نتیجه هر رفتاری را شکل می‌دهد. مطابق این اصول، نظریه یادگیری اجتماعی، در مورد دین‌داری انتظار نتیجه دین‌دار بودن بر یادگیری مشاهده‌ای، از الگوهای معنوی و عمل به آنچه آموخته شده است، تأثیر می‌پذیرد. آیزن و فیش باین (۱۹۸۰) هم در نظریه خود به نام نظریه کنش بخردانه راجع به گرایش‌های انسان، به انتظار فایده اشاره می‌کنند و آن را از جمله عوامل مؤثر بر گرایش افراد می‌دانند. انتظار فایده به معنای آن است که یک شخص تا چه حد از یک پدیده انتظار فایده دارد. انتظار فایده را می‌توان به مثابه ارزش کارکردی یا انتظار نتیجه در نظریه یادگیری اجتماعی قلمداد کرد. در پژوهش حاضر منظور از انتظار فایده دین‌داری، انتظارات فرد از آثار و فوایدی است که در نتیجه دین‌دار بودن بدان دست می‌یابد.

در رابطه با دین‌داری، چهره‌های مذهبی ممکن است با ارائه نشانه‌های بی‌همتای شادی و پاداش راه معنوی، مثل تجربه «شادی‌ای که هرگز از بین نمی‌رود» انگیزه نیابتی القا کنند (فورد، ۱۹۹۲، به نقل از اومان، و همکاران، ۲۰۱۲). بنابراین، مشاهده این آرامش و نشاط والدین مذهبی با عنوان نتیجه دین‌دار بودن هم می‌تواند از جمله عوامل انگیزشی گرایش به دین‌داری به شمار آید و در نقش یکی دیگر از میانجی‌گرهای رابطه ادراک از دین‌داری والدین و دین‌داری فرزندان ایفای نقش کند.

بنابراین، در پژوهش حاضر دین‌داری والدین که الگوهای رفتاری در دسترس است از جمله عوامل محیطی دین‌داری به شمار می‌آید. ویژگی‌های شخصیتی و ادراکات فرد از انتظار فایده دین‌داری (انگیزه دین‌داری) از عوامل درون‌فردی است؛ زیرا به فرد انگیزه و توانایی یادگیری باورها و اعمال مذهبی می‌دهد. عوامل یاد شده در قالب «شکل ۱»، سعی

در تبیین دین داری فرزندان دارد. بر این اساس، سؤال اصلی پژوهش این است که آیا داده‌های حاصل از گروه نمونه با مدل مورد نظر برازش دارد یا خیر؟ و همچنین این فرضیه‌ها مورد بررسی قرار می‌گیرد که ادراک از دین داری والدین به طور مستقیم با دین داری فرزندان رابطه دارد؛ ادراک از دین داری والدین از طریق میانجی‌گری ویژگی شخصیتی صداقت و فروتنی فرزندان، بر دین داری آنها تأثیر دارد؛ ادراک از دین داری والدین از طریق میانجی‌گری ویژگی شخصیتی وظیفه‌شناسی فرزندان، بر دین داری آنها تأثیر دارد؛ ادراک از دین داری والدین از طریق میانجی‌گری ویژگی‌های همسازی فرزندان، بر دین داری آنها تأثیر دارد؛ ادراک از دین داری والدین از طریق میانجی‌گری انتظار فایده دین داری بر دین داری فرزندان تأثیر دارد.

شکل ۱. الگوی پیشنهادی پژوهش حاضر

۲. شیوه اجرای پژوهش

۱-۲. روش پژوهش

پژوهش حاضر از نوع همبستگی است که با استفاده از روش تحلیل معادلات ساختاری انجام گرفت.

۲-۲. جامعه آماری و روش نمونه‌گیری

جامعه آماری پژوهش حاضر کلیه دانشجویان دوره کارشناسی دانشگاه شهید چمران در سال تحصیلی ۱۳۹۴-۱۳۹۵ بود. اعضای نمونه با روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چند

مرحله‌ای انتخاب شدند. بدین منظور ابتدا ۱۰ دانشکده دانشگاه شهید چمران به طور تصادفی انتخاب شدند. سپس از هر دانشکده ۳ کلاس و از هر کلاس ۲۰ نفر به طور تصادفی و در مجموع ۶۰۰ نفر پرسش‌نامه‌ها را تکمیل کردند. در آخر، تعداد ۵۰۰ پرسش‌نامه که از نظر دقت و صحت اطلاعات پاسخ‌دهنده تأیید شد، مورد تحلیل قرار گرفت.

۲-۳. ابزار پژوهش

۲-۳-۱. آزمون جهت‌گیری مذهبی با تکیه بر اسلام

برای سنجش ادراک از دین‌داری والدین، آزمون جهت‌گیری مذهبی با تکیه بر اسلام (آذربایجانی، ۱۳۸۲) توسط فرزندان آنها تکمیل شد. از آنجا که برای سنجش دین‌داری والدین تغییراتی در جمله‌بندی این مقیاس صورت گرفت، ویژگی‌های روان‌سنجی آن بررسی شد. همچنین برای سنجش دین‌داری فرزندان نیز این مقیاس به کار برده شد. در پژوهش حاضر، فرم ۵۰ سئوالی جهت‌گیری مذهبی مورد استفاده قرار گرفت. در پژوهش هاشمی و جوکار (۱۳۸۹)، روایی فرم ۵۰ سئوالی با تحلیل عاملی بررسی شده است. نتایج با روش مؤلفه‌های اصلی، وجود دو عامل در گویه‌ها را تأیید نموده است. پایایی آزمون ۵۰ سئوالی برای زیرمقیاس اعتقادات-مناسک، زیرمقیاس اخلاق و کل مقیاس به ترتیب ۹۰٪، ۶۷٪ و ۸۸٪ است.

در پژوهش حاضر، پایایی آزمون تغییر یافته برای سنجش ادراک از دین‌داری والدین به روش آلفای کرونباخ، ۸۸٪ به دست آمد. برای تعیین روایی، این آزمون به همراه آزمون دین‌داری فرزندان بر روی ۵۰ نفر از اعضای نمونه اجرا شد. همبستگی دین‌داری فرزندان و ادراک از دین‌داری والدین ۰/۴۹ به دست آمد که حاکی از روایی همگرایی این مقیاس است. همچنین برای تعیین روایی سازه، مقیاس مورد تحلیل عاملی تأییدی به روش Amos قرار گرفت. مقادیر مجذور خی‌نسبی (۱/۸۷)، (GFI = ۰/۹۰)، (IFI = ۰/۸۵)، (CFI = ۰/۹۰)، و (RMSEA = ۰/۰۶۷)، در مدل دو عاملی حکایت از برازندگی خوب مدل با داده‌هاست.

۲-۳-۲. پرسش نامه شخصیت هگزاگو

از میان عامل های شش گانه پرسش نامه شخصیت هگزاگو (اشتن، ولی، ۲۰۰۹)، سئوالات مربوط به سه عامل صداقت-فروتنی، همسازی و وظیفه شناسی از نسخه ۶۰ گویه ای این مقیاس به کار برده شد.

همسانی درونی عامل های صداقت-فروتنی (شامل چهار سطح صداقت، انصاف، پرهیز از حرص و فروتنی)، همسازی (شامل چهار سطح گذشت، ملاحظت، انعطاف پذیری و بردباری) و وظیفه شناسی (چهار سطح سازمان یافتگی، پشتکار، کمال گرایی و احتیاط) با روش آلفای کرونباخ در نمونه ای از دانشجویان از ۰/۷۷ تا ۰/۸۰ گزارش شده است. (اشتن، ولی، ۲۰۰۹) در ایران، آقابابایی (۱۳۹۱)، ساختار شش عاملی نسخه فارسی هگزاگو ۶۰ را تأیید کرد. همسانی درونی عامل های این پرسش نامه از ۰/۶۰ تا ۰/۷۵ به دست آمده است (اشتن، ولی، ۲۰۰۹). در پژوهش حاضر، پایایی مربوط به سه خرده مقیاس صداقت و فروتنی، همسازی و وظیفه شناسی به روش آلفای کرونباخ به ترتیب مقدار ۰/۶۴، ۰/۶۲ و ۰/۶۲ به دست آمد.

جدول شماره ۱: ماتریس همبستگی گویه های هر خرده مقیاس شخصیت با نمره کل خرده مقیاس

خرده مقیاس	ضریب همبستگی**
صداقت-فروتنی	۰/۳۷ تا ۰/۶۳
همسازی	۰/۳۱ تا ۰/۵۷
وظیفه شناسی	۰/۲۸ تا ۰/۵۷

** همه ضرایب همبستگی در سطح $P < 0.01$ معنادار هستند.

برای بررسی روایی درونی پرسش نامه هگزاگو در پژوهش حاضر، از همبستگی سئوالات هر خرده مقیاس با نمره خرده مقیاس استفاده شد که بر اساس جدول «شماره ۱» روایی مطلوبی دارد.

۲-۳-۳. انتظار فایده دین داری

انتظار فایده دین داری به معنای آن است که فرد فکرمی کند دین دار بودن چه منفعی به دنبال دارد و مستلزم چه هزینه هایی است. برای سنجش این متغیر، پژوهشگران تحقیق

حاضر از طریق ضمیمه منتشر شده توسط آیزن و فیش باین (۲۰۱۰) در مورد پیش بینی و تغییر رفتار، پرسش‌نامه‌ای طراحی کردند. برای طراحی این مقیاس، ابتدا از طریق نمونه‌گیری خوشه‌ای طی مصاحبه نیمه ساختار یافته‌ای نظر ۱۰۰ نفر از دانشجویان دانشگاه شهید چمران در مورد مزایا و هزینه‌های دین‌داری سؤال شد. سپس نظر دو نفر از اساتید روان‌شناسی دانشگاه شهید چمران در مورد روایی محتوایی گویه‌های به دست آمده برای پرسش‌نامه اولیه دریافت شد و اصلاحات لازم اعمال گردید. به منظور بررسی روایی سازه از روش تحلیل عاملی استفاده شد. بهترین ترکیب محتوایی با توجه به نمودار اسکری و درصد واریانس‌ها، ماتریس ۲ عاملی بود. مقادیر ویژه در هر دو عامل مشخص شد که بر روی هم ۶۰/۷۴٪ واریانس مقیاس انتظار فایده دین‌داری را تبیین می‌کرد. به طوری که عامل اول با نام «خوشایندی فایده» با ۶ پرسش ۴۴/۰۱٪ و عامل دوم با نام «خوشایندی هزینه» با ۴ پرسش ۱۶/۷۳٪ در تبیین واریانس انتظار فایده دین‌داری نقش داشت. برای بررسی روایی سازه، همبستگی میان پرسش‌نامه طراحی شده و مقیاس جهت‌گیری مذهبی با تکیه بر اسلام نیز سنجیده شد که مقدار حاصل یعنی ۶۳٪ دال بر روایی همگرایی مقیاس است. پایایی مقیاس به روش آلفای کرونباخ محاسبه شد که مقدار ۸۵٪ به دست آمد.

۳. یافته‌های پژوهش

جدول شماره ۲: میانگین، انحراف معیار و ضرایب همبستگی بین متغیرهای تحقیق

متغیر	میانگین	انحراف معیار	۱	۲	۳	۴	۵	۶
صداقت و فروتنی	۳۴/۶۰	۶/۰۸	۱					
وظیفه‌شناسی	۳۲/۹۱	۵/۵۳	۰/۲۳	۱				
همسازی	۳۲/۸۷	۵/۵۷	۰/۲۵	۰/۱۸	۱			
انتظار فایده دین‌داری	۹۵/۲۵	۱۱/۷۶	۰/۲۸	۰/۱۷	۰/۳۷	۱		
ادراک از دین‌داری والدین	۱۶۴/۰۴	۱۸/۵۷	۰/۴۵	۰/۴۰	۰/۳۸	۰/۴۷	۱	
دین‌داری فرزندان	۱۵۵/۲۷	۲۱/۰۹	۰/۴۳	۰/۳۰	۰/۳۲	۰/۶۲	۰/۶۰	۱

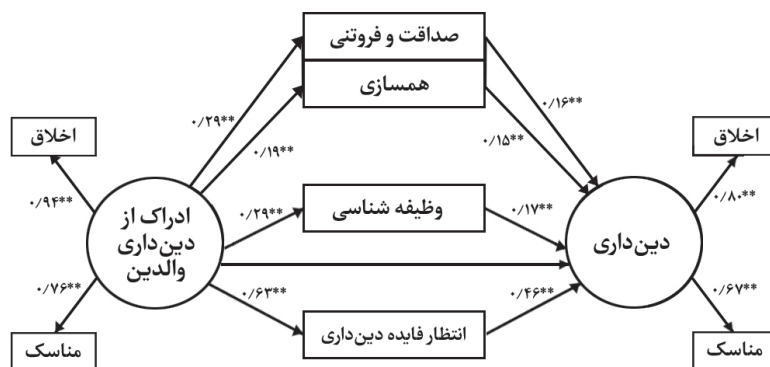
جدول شماره ۳: شاخص های نیکویی برآزش مدل های پیشنهادی و اصلاح شده پژوهش

شاخص آماری مدل	مجدورخی نسبی	GFI	IFI	CFI	RMSEA
مدل پیشنهادی	۲/۸۲۵	۰/۹۸۸	۰/۹۸۷	۰/۹۸۸	۰/۰۶۱
مدل اصلاح شده	۲/۵۷۷	۰/۹۹۰	۰/۹۹۱	۰/۹۹۰	۰/۰۵۲

مهم ترین شاخص های برآزش در جدول «شماره ۳» ارائه شده است. لازم به توضیح است که پس از اعمال دو اصلاح در مدل یعنی، اتصال میان واریانس خطای متغیر صداقت-فروتنی و وظیفه شناسی (به دلیل همبسته بودن باقی مانده های این دو متغیر) و اتصال میان واریانس خطای مناسک فرزندان با واریانس خطای مناسک والدین، شاخص های مدل برآزش مدل کلی را تأیید می کند.

۳-۱. بررسی ضرایب مسیر در مدل پژوهش

شکل «شماره ۲» مدل پژوهش به همراه ضرایب مسیر را نشان می دهد. به جز ارتباط بین ویژگی شخصیتی همسازی و دین داری فرزندان که در سطح $P < ۰/۰۰۲$ معنادار است، مابقی مسیرها از نظر آماری در سطح $P < ۰/۰۰۱$ معنادار می باشد.

شکل شماره ۲: مدل پژوهش به همراه ضرایب مسیر

سؤال اساسی پژوهش حاضر، مربوط به اندازه اثر غیرمستقیم ادراک از دین داری والدین بر دین داری فرزندان از طریق متغیرهای میانجی گرو ویژگی های شخصیتی صداقت-فروتنی، همسازی و وظیفه شناسی و انتظار فایده دین داری و معناداری آنها بود. به منظور آزمودن

اثرات غیرمستقیم از آزمون خودراه انداز در نرم افزار Amos ۲۱ استفاده شد. نتایج آزمون و فواصل اطمینان حاصل از آن نشان داد که اثر غیرمستقیم ادراک از دین داری والدین بر دین داری فرزندان از طریق ویژگی شخصیتی صداقت- فروتنی برابر با « $P < 0/001, \%.167$ »، از طریق همسازی برابر با « $P < 0/001, \%.129$ »، از طریق وظیفه شناسی برابر با « $P < 0/001, \%.172$ » است و از طریق متغیر انتظار فایده دین داری برابر با « $P < 0/001, \%.391$ » می باشد.

۴. بحث و نتیجه گیری

پژوهش حاضر با هدف بررسی رابطه ادراک از دین داری والدین با دین داری فرزندان از طریق نقش میانجی گری ویژگی های شخصیتی و انتظار فایده دین داری انجام شد. نتایج پژوهش نشان داد که ادراک از دین داری والدین با دین داری فرزندان رابطه مستقیم دارد. این نتیجه با یافته های مطالعات فلور و نپ^۱ (۲۰۰۱)، هود^۲ (۲۰۰۹)، کوهن^۳ و همکاران (۲۰۱۴)، روبین و روبین^۴ (۲۰۱۴) هماهنگ است. از نظر فرانسیس و گیسیون^۵ (۱۹۹۳) و فرانسیس و بران^۶ (۱۹۹۱) اگرچه عوامل بسیاری مانند والدین، مدارس، همسالان، مؤسسات دینی، کتاب ها و... به طور بالقوه در دین داری و جامعه پذیری دینی فرزندان اثرگذار است، اما والدین با اهمیت ترین عامل اولیه در تربیت دینی فرزندان هستند. برخی مطالعات به بررسی این موضع پرداخته اند که والدین چگونه معنویت و مذهب را انتقال می دهند. یک مطالعه کیفی نشان می دهد که والدین بسیار مذهبی در شریعت های مختلف، عمل کردن به آنچه را نصیحت می کنند، تنها راه مهم پرورش مناسب کودکانشان می دانند (مارکز^۷، ۲۰۰۴). امام صادق (ع) می فرماید: «مردم را به غیر از زبان خود، دعوت کنید، تا پرهیزکاری و کوشش در عبادت و نماز و خوبی را از شما ببینند؛ زیرا اینها خود دعوت کننده است» (کلینی، ۱۳۵۶/۲، ۷۸).

مطالعات دیگری گفتگو والدین- فرزند در مورد مذهب- معنویت را بررسی کرده اند که دیدگاه پویاتر و گسترده تری از نگرش های مذهبی- معنوی والدین برای کودک فراهم

1. Flor & Knapp
2. Hood
3. Cohen
4. Rubin & Rubin
5. Francis & Gibson
6. Francis & Brown
7. Marks

می‌کند و شاید منجر به اطلاعات الگوبرداری غنی‌تری شود. چنین گفتگوهایی توافق بیشتر مذهبی بودن والدین - فرزند را پیش‌بینی می‌کند (بویاتزیس^۱، و همکاران، ۲۰۰۶) و به رمزگردانی کمک می‌کند که نگهداری روان‌شناختی اطلاعات الگوبرداری مشاهده شده را تسهیل می‌کند (اومان^۲، و تورسن^۳، ۲۰۰۳). شواهد مطرح می‌کند که تأثیر والدین بر دین‌داری و معنویت فرزندان نخستین بار در خانواده رخ می‌دهد، اما بعد از آن تا اندازه‌ای از طریق سوق دادن فرزندان به موقعیت‌هایی که از هنجارها و اعمال مشابهی حمایت می‌کند، مثل نهادهای مذهبی یا گروه‌های همسال با عقاید مشابه عمل می‌نماید.

در آموزه‌های اسلام نیز اهمیت نقش والدین در دین‌داری فرزندان گوشزد شده است. اساسی‌ترین مکانیزم پرورش معنویت، در خانواده و از سوی والدین است. از نظر حضرت علی علیه السلام یکی از وظایف اصلی والدین این است که استعدادها و معنوی فرزندان را در سنین کودکی و نوجوانی شکوفا کنند (نهج البلاغه، ۱۳۷۵، نامه ۳۱). وقتی این استعدادها شکوفا شدند، در مراحل بعدی زندگی به صورت رفتارهای عبادی و اخلاقی در افراد دیده می‌شوند. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله نیز در تأکید بر نقش و مسئولیت سنگین پدران در رشد مذهبی فرزند می‌فرماید:

وای بر فرزندان آخرالزمان از دست پدرانشان. پدران مسلمانی که چیزی از فرائض دینی به فرزندان خود نمی‌آموزند و اگر فرزندانشان پاره‌ای از مسائل دینی را فراگیرند، پدران آنها، ایشان را از ادای این وظیفه باز می‌دارند. تنها به این قانع هستند که فرزندانشان از مال دنیا چیزی را به دست آورند. (نوری، ۱۳۸۲/۲، ۶۲۵)

وجود چنین روایاتی به خوبی گویای این مسئله است که در عصر حاضر یکی از دلایل دور بودن و ناآگاهی قشر عظیمی از کودکان و نوجوانان از مسائل مذهبی، بی‌توجهی والدینشان به این مسئله مهم است. از دیگر نتایج به دست آمده در پژوهش حاضر این است که ادراک از دین‌داری والدین به واسطه ویژگی‌های شخصیتی صداقت - فروتنی، وظیفه‌شناسی و همسازی، با دین‌داری فرزندان رابطه دارد. مطالعات انجام گرفته نشان داده‌اند که وجود والدین مذهبی موجب تقویت همسازی و وظیفه‌شناسی در فرزندان می‌شود (بارتکوسکی^۴، و همکاران، ۲۰۰۸). مطالعه الیسون و خو^۳ (۲۰۱۴) نشان داد که فرزندان والدین مذهبی، روابط

1. Boyatzise
2. Oman & Thoresen
3. Ellison & Xu

بین فردی بهتر و تمایل بیشتری به پیروی از قوانین و دستورالعمل‌ها داشتند. از سویی دیگر در چارچوب مدل پنج عاملی، همسازی و وظیفه‌شناسی مهم‌ترین همبسته‌های دین‌داری اند (سازگلو، ۲۰۱۰). اشتن ولی (۲۰۰۹). نیز دریافته‌اند که از میان عوامل هگزاکو، صداقت-فروتنی قوی‌ترین همبستگی را با مذهب دارد. صداقت-فروتنی، در مقیاس شخصیت هگزاکو با سطح‌های صمیمیت، انصاف، اجتناب از حرص، فروتنی تعریف می‌شود. چنین ویژگی‌هایی در بسیاری از مذاهب ستوده شده‌اند (امونزا، و همکاران، ۲۰۰۸). به علاوه ویژگی همسازی در مدل هگزاکو بیشتر با مفاهیمی مثل صبر شناخته می‌شود. بنابراین، رابطه همسازی با دین‌داری دور از انتظار نیست؛ چرا که در آموزه‌های اسلامی نسبت صبر با ایمان مانند نسبت سر به بدن است.

والدین مذهبی با افزایش آگاهی فرزندان از تحت نظارت خدا یا قدرت بالاتر بودن، خودکنترلی آنها را تقویت می‌کنند. احساس اینکه خدا یا قدرت بالاتر فرد را مشاهده می‌کند به احتمال بیشتری افراد را نسبت به رفتارشان، پیامدهای احتمالی و اختلاف بین رفتارهایشان و استانداردهای خود برای رفتارهایشان هشیارتر می‌سازد و وظیفه‌شناسی آنها را افزایش می‌دهد. (کیم-اسپون، و همکاران، ۲۰۱۴) در حمایت از این دیدگاه کارتر و همکاران (۲۰۱۲)، به نقل از کیم-اسپون، و همکاران، (۲۰۱۴) دریافته‌اند که بزرگسالان جوان مذهبی در مقایسه با هم‌متایان غیر مذهبی شان، به احتمال بیشتری معتقد بودند که خدا یا یک قدرت بالاتر آنها را مشاهده می‌کند. روی هم رفته این بینش‌ها پیشنهاد می‌کنند که دین‌داری والدین ممکن است خودکنترلی نوجوان را با تقویت کردن آگاهی نوجوانان از رفتارهای خودشان و ادراک آنها از تحت نظارت بودن توسط خدا یا یک قدرت بالاتر را رشد دهد. در نتیجه نوجوانان مذهبی در مقایسه با همسالان غیرمذهبی شان، ممکن است رفتارها را با توجه به اهداف و ارزش‌های شخصی که متأثر از قوانین و اصول آموزه‌های مذهبی است، تنظیم کنند و تلاش نمایند که صفات پسندیده اخلاقی را در رفتارشان نشان دهند. انتظار می‌رود نوجوانان بسیار مذهبی به احتمال بیشتری اصول و قواعد مذهبی را که از نظر شخصی برایشان مهم است، درونی کنند و آنها را برای هدایت افکار و اعمالشان به کار برند (گاترفسون،

و هیرسچی^۱، ۱۹۹۰). بروز و ظهور ویژگی‌ها و رفتارهای اخلاقی مانند صداقت - فروتنی، همسازی و وظیفه‌شناسی مستلزم کنترل امیال و لذات فردی است و فرد به واسطه ارزش‌های درونی و معیارهای فردی می‌تواند از ارضای میل‌های خویش امتناع کند (شانکوف... و فیلیپس^۲، ۲۰۰۰، به نقل از آراین پور، ۱۳۹۰). تبلور عینی ارزش‌های اخلاقی در عمل، مستلزم این است که خودارزیابی و خودنظارتی مستمر بر رفتارهای فرد حاکم باشد و تحقق این دو، مستلزم خودکنترلی است. از این روست که داشتن ملاک‌های ارزشی درونی شده از سوی والدین و وام‌گیری از آنها در روابط اجتماعی، تضمین‌کننده احتمالی بروز فعل اخلاقی خواهد بود (کوچانسکا^۳، ۲۰۰۲، به نقل از آراین پور، ۱۳۹۰).

یافته دیگر پژوهش حاضرین است که ادراک از دین‌داری والدین از طریق انتظار فایده دین‌داری با دین‌داری فرزندان رابطه دارد. هر چند در پیشینه تحقیقات انجام شده مطالعه‌ای در رابطه با بررسی سهم انتظار فایده دین‌داری در گرایش دینی افراد یافت نشد، با این حال مطالعات مشابه از جمله مطالعه حسینی و حسینی (۱۳۹۱) نشان داد یکی از عوامل مؤثر بر گرایش دانشجویان به نماز، آگاه‌سازی آنها به آثار نماز و آفات ترک آن است. مهدوی و زارعی (۱۳۹۰) هم در مطالعه خود دریافتند که انتظار فایده ارزش‌های اخلاقی، بیشترین سهم را در پیش‌بینی گرایش نوجوانان به این قبیل ارزش‌ها دارد.

طبق دلالت‌های نظریه یادگیری اجتماعی، آگاهی یافتن از دستاوردها و فواید رفتارالگوها مانند تقویت جانشینی عمل کرده و موجب می‌شود که فرد انتظار داشته باشد وقتی خودش آن رفتار را انجام می‌دهد به همان پیامدها دست یابد. از این رو، تقویت‌هایی که الگوهای مذهبی در نتیجه دین‌دار بودن بدان دست می‌یابند، انتظارات فرد از آثار و نتایج دین‌داری را شکل می‌دهند تا جایی که این متغیر در زمره اصلی‌ترین عوامل گرایش افراد به دین‌داری جای می‌گیرد. به علاوه مطالعات نشان می‌دهند که انگیزش برای مداومت بر پیگیری مذهبی و معنوی از طریق تشویق به توصیه‌ها و بزرگ داشتن منافع به دست آمده در این دنیا و حتی جهان پس از مرگ، حمایت می‌شود. آرامش چهره‌های

1. Gottfredson & Hirschi
2. Shonkoff & Phillips
3. Kochanska

مذهبی نیز گواهی بر آرامش و شادی ای است که نصیب افرادی می‌شود که بر پیگیری‌های معنوی مداومت دارند (فورد، ۱۹۹۲، به نقل از اومان، و همکاران، ۲۰۱۲). بر این اساس، می‌توان گفت که ادراک آرامش و نشاط در الگوهای مذهبی از جمله والدین دین‌دار (که نتیجه دین‌دار بودن است) می‌تواند یکی از فواید دین‌داری به شمار آید.

همچنین بر اساس رویکرد کارکردگرایی به دین، یکی از راه‌های پیش‌روی دین و دین‌داران این است که انگیزه‌ها و انتظارات کنونی مخاطبان را پیش چشم داشته باشند و دین‌داری را در راستای رفع آن نیازها توجیه کنند. وقتی معلوم شد که رویکرد انسان‌ها به دین، به خاطر نیازی ملموس و بالفعل است که وجودش را در درون خود احساس می‌کنند و این احساس است که آنها را به شناخت دین و پذیرش آن سوق می‌دهد، دین نیز چنین شیوه معقول و حساب شده‌ای را در پیش گرفته است. در تفسیر آیات ۱۶-۱۷ سوره جن نیز آمده است که بیان آثار و برکات ایمان، بهترین شیوه دعوت است (مکارم شیرازی، و همکاران، ۱۳۸۰، ۱۲۱/۲۵).

در برخی احادیث ذکر شده است که اسلام همچون پوستینی وارونه است که بیرونش خشن و درونش نرم و لطیف است. با توسل به این حدیث، برخی معتقدند که تاکنون فقط پوسته بیرون دین به جوانان نشان داده شده است و لایه درونی و زیبایی آن به هر دلیلی خوب معرفی نشده است. باید به این واقعیت اذعان داشت که برخی از جوانان و حتی بزرگسالان در عمل به آموزه‌های دینی دچار سردرگمی و تزلزل هستند و جاذبه‌های کاذب و تهاجمات فرهنگی توانسته است بر آنان تأثیر بگذارد. امام رضا علیه السلام می‌فرماید:

خداوند رحمت کند آن کس که با فراگیری تعالیم ما و یاد دادن و رساندن آن به مردم، امر ما را زنده نماید؛ چرا که اگر مردم محاسن و برتری کلام و روش ما را می‌دانستند بدون شک از ما تبعیت می‌کردند. (مجلسی، ۱۳۸۲، ۲/۳۰).

در مجموع، یافته‌های پژوهش حاضر مهر تأیید بر یکی از مهم‌ترین عوامل تأثیرگذار بر دین‌داری فرزندان یعنی، والدین است. تأثیری که گاه به طور مستقیم نمود می‌یابد و گاه با واسطه و به طور غیرمستقیم رخ می‌نمایند. پژوهش حاضر، در تلاش برای شناسایی مهم‌ترین واسطه‌ها در رابطه دین‌داری والدین با دین‌داری فرزندان به ویژگی‌های

شخصیتی فرزندان و انتظارات آنها از فایده دین داری دست یافت.

فهرست منابع

- * قرآن کریم
- * نهج البلاغه (۱۳۷۵). مترجم: محمدی، کاظم، و دشتی، محمد. بی نا: نشر امیرالمؤمنین.
- آذربایجانی، مسعود (۱۳۸۲). مقیاس سنجش دین داری: تهیه و ساخت آزمون جهت گیری مذهبی با تکیه بر اسلام. قم: پژوهشکده حوزه و دانشگاه.
  - آرین پور، الناز (۱۳۹۰). بررسی نقش جهت گیری اجتماعی و خودکنترلی در رفتار اخلاقی با توجه به نقش میانجی نوع دوستی و تجربه معنوی در دانشجویان دانشگاه تبریز. پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تبریز.
  - آقایابایی، ناصر (۱۳۹۱). رابطه صداقت و فروتنی با شخصیت، دین و بهزیستی فاعلی. نشریه روان شناسی و دین، ۱۹، ۲۵-۴۰.
  - بذرافشان، مرتضی (۱۳۷۸). صد حکایت تربیتی. قم: مرکز انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی.
  - جوادی آملی، عبدالله (۱۳۷۷). شریعت در آیین معرفت. قم: مرکز نشر اسراء.
  - حسینی، مهدی، و حسینی، محمدکریم (۱۳۹۱). بررسی عوامل مؤثر در گرایش دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی به نماز (مطالعه موردی دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد ابهر). نشریه علوم رفتاری، ۴(۱۳)، ۵۵-۷۹.
  - شجاعی زند، علیرضا (۱۳۸۴). مدلی برای سنجش دین داری در ایران. نشریه جامعه شناسی ایران، ۱۶(۱)، ۳۴-۶۶.
  - شولتز، دوان، و شولتز، سیدنی آلن (۱۳۷۹). نظریه های شخصیت. مترجم: سید محمدی، یحیی. تهران: ویرایش.
  - طالبان، محمدرضا (۱۳۷۸). بررسی تجربی نقش نماز در تقلیل بزهکاری. نشریه نیایش، ۳(۱۲۷-۱۳۹).
  - کلینی، محمدبن یعقوب (۱۳۵۶). اصول کافی. مترجم: مصطفوی، جواد، و رسولی محلاتی، هاشم. تهران: انتشارات علمیه اسلامیه.
  - مجلسی، محمد باقر بن محمد تقی (۱۳۸۲). بحارالانوار. تهران: انتشارات اسلامیه.
  - مکارم شیرازی، ناصر، و همکاران (۱۳۸۰). تفسیرنمونه. تهران: دارالکتب الاسلامیه.
  - مهدوی، محمدصادق، و زارعی، امین (۱۳۹۰). عوامل مؤثر در گرایش نوجوانان به ارزش های اخلاقی (مطالعه موردی دانش آموزان سال سوم راهنمایی استان همدان در سال تحصیلی ۸۴-۱۳۸۳). نشریه مطالعات جامعه شناسی ایران، ۱۰(۳)، ۱-۲۱.
  - نوری، حسین بن محمد تقی (۱۳۸۲). مستدرک الوسائل. تهران: مکتبه الاسلامیه.
  - هاشمی، زهرا، و جوکار، بهرام (۱۳۸۹). بررسی رابطه جهت گیری های مذهبی اسلامی با ابعاد هویت. نشریه دانشور رفتار/ روان شناسی بالینی و شخصیت، ۱۷(۴۰)، ۵۹-۷۴.
- Ajzen, I., & Fishbein, M. (2010). *Predicting and changing behavior: The reasoned action approach*. New York: Psychology Press.
  - Ajzen, I., & Fishbein, M. (1980). *Understanding attitudes and predicting social behavior*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
  - Ashton, M. C., & Lee, K. (2009). The HEXACO-60: A short measure of the major dimensions of personality. *Journal of Personality Assessment*, 91, 340-345.
  - Bartkowski, J. P., Xu, X., & Levin, M.L. (2008). Religion and child development: Evidence from the early childhood longitudinal study. *Social Science Research*, 37, 18-36.
  - Boyatzis, C. J., Dollahite, D. C., & Marks, L. D. (2006). The family as a context for religious and spiritual development in children and youth. *The handbook of spiritual development in childhood and adolescence*, 297-309.
  - Cohen-Malayev, M., Schachter, E. P., & Rich, Y. (2014). Teachers and the religious

- socialization of adolescent: Facilitation of meaningful religious identity formation processes. *Journal of Adolescence*, 37(2), 205-214.
22. Ellison, C.G., & Xu, X. (2014). *Religion and families*. China: Project Press.
  23. Emmons, R. A., Barrett, J. L., & Schnitker, S. A. (2008). *Personality and the capacity for religious and spiritual experience. Handbook of personality theory and research*. New York: The Guilford Press.
  24. Flor, D., & Knapp, N.F. (2001). Transmission and transaction: Predicting adolescents internalization of parental religion values. *Journal of Family Psychology*, 15, 627-645.
  25. Francis, L. J., & Brown, L. B. (1991). The influence of home, church and school on prayer among sixteen-year-old adolescents in England. *Review of Religious Research*, 33, 112-122.
  26. Francis, L. J., & Gibson, H. M. (1993). Parental influence and adolescent religiosity: A study of church attendance and attitude toward Christianity among adolescent 11 to 12 and 15 to 16 years old. *The International Journal for the Psychology of Religion*, 3, 241-253.
  27. Gervais, W. M., & Norenzayan, A. (2012). Like a camera in the sky? Thinking about God increase public self-awareness and socially desirable responding. *Journal of Experimental Social Psychology*, 48, 298-302.
  28. Gottfredson, M., & Hirschi, T. (1990). *A general theory of crime*. Stanford, CA: Stanford University Press.
  29. Hood, R. W. (2009). *The psychology of religion: An empirical approach*. New York, NY: Guilford.
  30. Kim-Spoon, J., Farley, J.P., Holmes, C., Longo, G.S., & McCullough, M.E. (2014). Processes linking parents and adolescents religiousness and adolescent substance use: Monitoring and self-control. *Journal of Youth Adolescence*, 43, 745-756.
  31. Marks, L. (2004). Sacred practices in highly religious families: Christian, Jewish, Mormon, and Muslim Perspectives. *Family Process*, 43, 217-231.
  32. Oman, D., & Thoresen, C.E. (2003). Spiritual modeling: A key to spiritual and religious growth? *International Journal for the Psychology of Religion*, 13, 149-165.
  33. Oman, D., Thoresen, C.E., Park, C.L., Shaver, P.R., Hood, R.W., & Plante, T.G. (2009). How does one become spiritual: The spiritual modeling inventory of life environments. (SMILE). *Mental Health, Religion & Culture*, 12, 427-456.
  34. Oman, D., Thoresen, C.E., Park, C.L., Shaver, P.R., Hood, R.W., & Plante, T.G. (2012). Spiritual modeling self-efficacy. *Psychology of Religion and Spirituality*, 4(4), 278-297.
  35. Rubin, O. D., & Rubin, A. (2014). Intergenerational religious transmission mechanisms among second-generation migrants: The case of Jewish immigrants in the United States. *International Journal of Intercultural Relations*, 43, 265-277.
  36. Saroglou, V. (2010). Religiousness as a cultural adaptation of basic traits: A five factor model perspective. *Personality and Social Psychology Review*, 14(1), 108-125.
  37. Spilka, B., Hood, Jr., Hunsbergen, B., & Gorsuh, R. (2003). *Psychology of religion: On empirical approach*. New York: The Guilford Press.